

17. Yüzyılda Konya'da Kadınların Geçim Kaygısı: Nafaka*

The Concern on Livelihood of Women in Konya in the 17th
Century: Alimony

Betül TEZCAN**

ÖZET

Evlilik bağı ve sonrasında meydana gelen birtakım durumlar, eşler arasında çeşitli hukukî meseleleri gündeme getirmektedir. Bunların başında hiç kuşkusuz, ekonomik yeterliliği olsun veya olmasın özellikle kadınlar için, geçim kaygısı gelmektedir. Bu bağlamda değerlendirilen ve maddî ve manevî pekçok gereksinimi kapsayan nafaka; İslâm hukukunda erkeğin sorumluluğundadır. Erkeğin maddî durumunun ancak nafakanın miktarı ve ödenme şeklinde belirleyici olduğu da bilinmektedir. Örften beslenmesinin yanında temelde İslâm hukuku kaidelerinin ve özde Hanefî mezhebi itibatlarının uygulandığı Osmanlı Devleti şer'î mahkemeleri, tuttuıkları kayıtlar yoluyla eşler arasındaki hukukî konuların seyrini takip etmeye imkan sağlamaları açısından önemlidir. Bu mahkemelerde görülen davalar arasında yer alan ve boşanma, ölüm yahut gaiplik gibi nedenlerle ortaya çıkan erkeğin nafaka temin edememesi durumu ise kadınların geçim kaygılarını mahkemeye taşıyabilmelerini göstermesi bakımından dikkate değerdir. Bu çalışmada; 17. yüzyıla ait Konya Şer'îye Sicillerinde bulunan nafaka kayıtları, türlü boyutları ile ele alınmıştır. Söz konusu dönemde Konya'da kadınların gerek kendileri gerek velayeti veya vesayeti hesabıyla çocuklar için; eski eşlerinden ya da gaiip veya merhum eşlerinin nafaka temini hususunda tayin edilen vekil/kefillerinden nafaka talepleri, asaleten veya vekaleten yaptıkları başvurular üzerinden incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Evlilik, Nafaka, Osmanlı Devleti, 17. Yüzyıl, Konya Şer'îye Sicilleri.

ABSTRACT

Marriage bond and some situations that arise after that, bring to the agenda various legal issues between spouses. Admittedly, at the beginning of these, especially for women, the anxiety about livelihood comes whether they have the economic self-sufficiency or not. Evaluated in this context and covering many material and spiritual requirements alimony is men's responsibility in Islamic law. It is also known that the material situation of men is decisive only on the amount of alimony and type of its payment. Ottoman State shari' courts where are applied basically Islamic law rules and in special case law of Hanafi sect in addition to being fed from the custom, are important in terms of ensuring the possibility of following the course of legal issues between spouses through the records them hold. Located among the cases seen in these courts and occurring for reasons such as divorce, death or disappearance, men's inability to

* Bu çalışma, Betül Tezcan'ın "XVI-XVII. Yüzyıl Şer'îye Sicillerine Göre Konya'da Kadın" başlıklı yüksek lisans tezinden genişletilmiştir.

** Araştırma Görevlisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İTBF, Tarih Bölümü, btezcan@ybu.edu.tr

provide alimony is remarkable in terms of showing that women can move their livelihood concerns to court. In this study, alimony records situated in Konya court registers dated the 17th century, are handled with its various dimensions. During the mentioned period in Konya women's alimony requests from divorced husbands or from the deputies/guarantors of deceased husbands for both themselves and the children on account of custody and tutelage have been examined, through applications that they made in person or by proxy.

Keywords: Marriage, Alimony, Ottoman State, 17th Century, Konya Sharia Registers.

Giriş

Nafaka; kişinin, geçimini üstlendiği bireylerin yaşamsal ihtiyaçlarını, her türlü maddî ve manevî gereksinimlerini karşılamak üzere sağladığı imkândır. Yiyecek, içecek, mesken, giyim-kuşam, eğitim ve hizmetçi temini vs. söz konusu bu gereksinimlerdenir.¹ Aynı veya nakdî olarak ödenen nafakanın miktar ve durumunu, kocanın maddî imkânları ile örf ve âdetler belirlemektedir. Çocuk sayısının da etkili olduğu bu yükümlülüğün ödenme süresi kocanın çalışma şekline göre değişiklik arz eder.²

İslam hukuku; kadının ve çocukların geçim, nafaka ve iâşesini evin reisi konumunda olan erkeğe yüklemektedir. İslam dininde nafaka bahsi, önemli bir hususu teşkil etmekte olup Kur'an-ı Kerim'in çeşitli yerlerinde geçmektedir.³ Buna göre kadın ve erkeğin sosyal ve malî durumu ne olursa olsun, bahsi geçen ihtiyaçları karşılamak kocanın görevidir ve kadının bu konuda bir yükümlülüğü bulunmamaktadır.⁴ Nafaka sorumluluğunu üstlenen kişinin başkasına muhtaç olmaması gerekir.⁵

¹ Nafakanın kapsam ve sınırları hakkında daha fazla bilgi için bakınız: Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Cilt II, Bilmen Yay., İstanbul 1968, s. 448-454. Ayrıca bakınız: Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku I*, İrfan Yay., İstanbul 1978, s. 286-288; Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, Hars Yay., İstanbul 2007, s. 303; Halil Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 341, Ankara 1974, s. 197.

² Betül Tezcan, "XVI-XVII. Yüzyıl Şer'îye Sicillerine Göre Konya'da Kadın", *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2014, s. 65-66.

³ Kur'an nafaka teminini erkeğin zaruri bir vazifesi olarak ve açıkça belirtmektedir. Bakınız: "...Çocuk kendisinin olan (babaya) da meşrû' (örfe uygun) bir şekilde onların (annelerin) yiyecek ve giyecekleri(ni) te'mîn etme borcu vardır..." *Kur'an-ı Kerim ve Muhtasar Meâlî*, Haz. Hayrât Neşriyat İlmî Araştırma Merkezi Meâl Heyeti, Hayrât Neşriyat, İstanbul 2004, Bakara Suresi, 233. Ayet.

⁴ Bilmen, *a.g.e.*, s. 448. Ayrıca bakınız: Celal Erbay, "Nafaka", *DİA*, Cilt 32, 2006, 282-285, s. 282.

⁵ Karaman, *a.g.e.*, s. 400.

Nafaka borcunun başlaması hususunda çeşitli görüşler vardır. Malikî mezhebi bunun için zifafın gerçekleşmiş olması şartını ararken diğer üç mezhep (*Hanefî*, *Şafî* ve *Hanbelî* mezhepleri) ise kadının kocasıyla aynı meskende oturmaya başlamasını nafaka başlangıcı olarak yeterli bulmaktadır.⁶ Bilindiği üzere Osmanlı Devleti bazı konularda *Şafî'î* kadıların verdiği hükmü doğru bulmadığından, mahkemelerde resmî mezhep olarak kabul ettiği *Hanefî* mezhebi içtihatlarını uygulamaya koymuştur.⁷

Hanefî mezhebine göre; boşanma ister dönülebilir ister dönülemez olsun, nafaka borcu *iddet* sonuna kadar devam eder. Kadının hamile olup olmamasına bakılmaz.⁸ Meselenin itikadî boyutunun dışında nafaka hakkını, kadınların davranışları da şekillendirmektedir. Buna göre nâşize diye vasıflandırılan ve kocasına itaat etmeyen kadınlar kocalarından nafaka isteme hakkına sahip değildir. Kadın, kocasıyla iyi geçinemeyip kendi anne-babasının evinde kalması durumunda nâşize sayılmaktadır.⁹

Örf ve din temelli iki ayrı boyutu bulunan nafaka bahsi, 17. Yüzyılda Konya'da mahkemeye yansıyan örneklerle, kadınlar nezdinde incelenmiştir. Kadın haklarının tartışıldığı günümüzde; söz konusu hakların en önemlilerinden olan nafaka, Osmanlı uygulamasını görmek açısından dikkate değerdir.

⁶ Bu görüşler için bakınız: Cin, *Evllenme*, s. 202-204.

⁷ "Hâliyâ memâlik-i mabrûsemde sipâbî tâ'ifesinden ve sâir re'âyâdan ba'zı kimesneler anun gibi gâ'ib olup benüz hakikat-i ahvâlleri ma'lum olmadın Şâfi'î kâduları anların zevcâtı için nafakaya muhtâcdır deyü hîle ve telbîs edüb bu bahâne ile menkâbelerini tefrîk edüb âbara nikâb etdükleri pâye-i serîr-i âlem-masîrîme arz olunmağın memâlik-i mabrûsemde min-ba'd Şâfi'î kâdı olmasın ref' edüb buyurdum ki; Hükem-i şerîf-i vücübü'l-ittibâ'im varcaka te'hîr ü terâbî etmeyüb taht-ı hükümetinizde oln mevâzî'a bu emr-i cihân-mutâ'ı umümen halka her zamanda bu emr-i celîlü'l-kadrim muktezâsınca amel eylesin. Ve eğer bi'l-fi'îl nasb olunmuş Şâfi'î kâduları var ise ve her ne mahalde ise gîderdüb emr-i şerîfime mubâljîş olunmakdan ziyâde ihtiyât ü ibtirâz eylesesiz. Fî 27 Receb sene 943." Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tablilleri, 6. Kitap II. Kısım, Haz. Ahmed Akgündüz, FEY Vakfı Yay., İstanbul 1993, s. 368. Bu durum özellikle XVI. yüzyıldan itibaren titizlikle belirtilmiştir. Ancak diğer taraftan pratikte bu uygulama; farklı mezhep ve inançların yoğun olarak bulunduğu bölgelere, Hanefî mezhebi temsilcisi dışında diğer mezhep içtihatlarını uygulayacak kadılar da tayin edilerek ve bu suretle hukukî ayrılıklarda başvuru hakkı tanınarak esnetilmiştir. Ancak Konya'da buna ihtiyaç duyulmadığı, Evliyâ Çelebi'nin seyahatnamesinde Konya şehrinde Hanefî mezhebi şeyhülislâmı bulunduğunu; ancak Şâfi'î, Hanbelî ve Mâlikî müftüleri olmadığını belirtmesinden anlaşılmaktadır. Bakınız: Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne*, 3. Kitap-1. Cilt, Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, YKY, İstanbul 2012.

⁸ Cin, *Evllenme*, s. 204.

⁹ Abdurrahman Kurt, "Osmanlı'da Kadının Sosyo-Ekonomik Konumu", *Osmanlı*, Cilt V, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, 434-448, s. 445.

Konya Şer'îye Sicilleri Bağlamında Nafaka

Konya Şer'îye Sicilleri (KŞS) incelenerek tespit edilen nafaka davalarında taraf olan kadınların sebepler bağlamında durumları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Kadınların evlilik ve sonrası süreçte (*iddet*) kocaları tarafından temin edilecek nafakaları ile ilgili olarak çeşitli sebeplerle nafaka davalarında taraf oldukları görülmektedir.

Muhâla'a olarak adlandırılan ve anlaşmalı boşanma olarak kabul edilebilecek boşanmalarda; boşanmanın gerçekleşmesi, daha radikal bir ifadeyle erkeğin boşanmaya razı olması için kadınların birtakım haklarından vazgeçmeleri gerektiği bilinmektedir. Bu sebeple şayet varsa *mibr-i müeccel* hakkının yanısıra kisve ve ikamet alanı konularını da içine alacak şekilde çeşitli boyutları olan nafaka hakkından feragat eden kadınlara rastlanmaktadır. Ancak bu çalışmada ailenin kadın ve erkek taraflarıyla birlikte çocukları da ilgilendiren nafaka konusu boşanma kayıtlarından ayrı olarak nafaka davaları üzerinden değerlendirmeye alınmıştır. Üstelik nafaka konusu yukarıda da bahsi geçtiği üzere boşanmayla birlikte ortaya çıkan bir durum olmayıp evlilik bağının kurulmasıyla oluşan bir durumdur. Dolayısıyla burada daha ziyade boşanmayla gündeme gelen ancak *gâip*¹⁰lik, ölüm ya da başka birtakım sebeplerle de dava konusu olabilen nafaka meselesi irdelenmiştir. Bir taraftan da aşağıdaki iki örnekte olduğu gibi evlilik bağı sırasında gündeme gelen nafaka problemleri dile getirilmiştir.

Nafakanın önemli bir boyutunu mesken hakkı oluşturmaktadır. Erkekler evlilik esnasında ve ayrıldıktan sonra bir müddet, eşlerine ikamet alanı temin etmekle görevlidir.¹¹ Mesken temini hususunda, kimi zaman pratik çözümler bulunduğu ve uygulandığı görülmektedir. Rıdvan bin Abdülmennan, mahkemede kızıyla evli olduğu Mehmed huzurunda, müstakil bir evi olmadığını belirterek Mehmed'in evinde bir odada ikamet edeceklerini söylemiş ve diğer taraftan karısının nafaka ve kisvesini karşılayacağı sözünü vermiştir.¹² Çifte Merdivan Mahallesi'nden Saime bint Mehmed Beğ, mahkemeye gelerek eşi Osman'ın küçük olduğunu ve kayınvalidesi ile geçinemediğini dile getirmiştir. Osman'dan ayrı ev açmasını talep ettiğini belirten Saime Hatun, eşinin

¹⁰ kendisinden uzun süredir haber alınamayan ya da haberleşmenin zor olduğu uzak mesafede bulunan.

¹¹ Mesken temini hususunda da Talak Suresi 6. Ayette bir hüküm yer almaktadır. "(Boşadığımız) o kadınları nisbetinde kendi oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun; onları sıkıştırmak (ve bir an önce çıkmalarını sağlamak) için kendilerine zarar vermeye (kalkışma)mayın! Eğer hâmile iseler, artık yüklerini bırakıncaya kadar onlara nafaka verin! Sonra sizin için (çocuğunuzu) emzirirlerse, onlara ücretlerini de verin. (Bu hususta) aranızda güzel bir şekilde anlaşın!..." Kur'an-ı Kerim, Talak Suresi, 6. Ayet. Ayrıca bakınız: Kur'an-ı Kerim, Nisa Suresi, 34. Ayet.

¹² 9 Numaralı KŞS, 95/2.

karşılacak durumu olmadığını ifade etmiştir. Osman'ın velisinin de başka bir yere gittiğini söyleyen Saim Hatun, mahkemeden hem annesi evinde oturmaya izin hem de kendisi için Osman üzerine nafaka ve kisve takdir edilmesini istemiştir.¹³

Başka bir yere (*abar diyara*) gittikleri zaman ya da boşanma sonrası; eş, çocuk, köle ve cariyelerine nafaka temin etmeyen erkeklerden nafakalarını talep etmek üzere kadınların mahkemeye başvurdukları görülmektedir. *Abar diyara* gidip hâlâ kendisinden haber alınamayan İshak'ın eşi Fatıma Hatun mahkemeye başvurarak kendisi ve kızları Raziye için kocası malından nafaka talep etmiş, mahkeme Fatıma için günlük on, Raziye için ise günlük altı akçe nafaka takdir etmiştir.¹⁴

Başka bir yere/sefere giderken eşlerini boşamayan erkekler eşleri/çocuklarının (varsa köle ve cariyelerinin) nafakaları için bir vekil tayin etmişlerdir.¹⁵ Bu durum vekillerin nafakaları temin etmemeleri halinde mahkemeye taşınmıştır. Buna güzel bir örnek sunan 3 Haziran 1670 tarihli Emine Hatun'un babası ve vekili el-Hac Emrullah vasıtasıyla açtığı davada, Emine Hatun'un kocası Süleyman Beşe ibn Nuh Beşe'nin dava tarihinden üç sene önce İstanbul'a gitmek suretiyle eşinin nafakasını temin etmek üzere Abbas bin Himmet'i vekil tayin ettiği bildirilmektedir. Ancak Abbas'ın söz konusu nafakayı sağlamadığı belirtilmiştir. Kendisine bu durum sorulduğunda Abbas, adı geçen Süleyman Beşe'nin İstanbul'dan Bolvadin kasabasına geldiğini ve burada vefat ettiğini dile getirmiştir. Bunun üzerine beyanını ispatlaması istenen Abbas şahitler getirerek Süleyman Beşe'nin mezkur mahalde vefat ettiğini kanıtlamış ve bu suretle Emine Hatun'un nafaka davası sonlanmıştır.¹⁶ Benzer bir dava da Dinkeş Mahallesi sakinelerinden Raziye bint Mustafa hatun tarafından açılmıştır. Bordabaşı Mahallesi'nden Ömer bin Ali üzerine açtığı davada yedi sene önce kocası Uzun Ali'nin *abar diyara* gitmek suretiyle nafakası için Ömer'i vekil tayin ettiğini belirten Raziye Hatun, Ömer'in nafakayı ödemediğini beyan etmiştir. Durum Ömer'den sorulduğunda mezkur Uzun Ali'nin üç sene önce Tosya'da müfettişlik yapan Ferhad Paşa tarafından hırsızlık suçlamasıyla katledildiğini ifade etmiştir. Şahitler de getiren Ömer, şahitlerin Uzun Ali'nin Ferhad Paşa tarafından öldürüldüğünü ve ölüsünü gördüklerini beyan etmeleri suretiyle haklılığını ispat etmiştir.¹⁷

Abar diyara gitmeleri suretiyle geride eşleri nafakası için vekil bırakan erkeklerle ilgili olarak güzel bir dava kaydına rastlanmıştır. Söz konusu kayıta,

¹³ 20 Numaralı KŞS, 233/1.

¹⁴ 33 Numaralı KŞS, 243/1. Ayrıca bakınız: 23 Numaralı KŞS, 27/3.

¹⁵ 24 Numaralı KŞS, 109/1.

¹⁶ 14 Numaralı KŞS, 39/2. Ayrıca bakınız: 14 Numaralı KŞS, 40/2.

¹⁷ 14 Numaralı KŞS, 112/4. Ayrıca bakınız: 20 Numaralı KŞS, 54/1; 20 Numaralı KŞS, 94/2.

geride kalan eşin nafakası için kefil olarak bırakılan kişi de yine bir kadındır ve mahkeme gelin-görümce arasındaki nafaka meselesine sahne olmuştur. Buna göre; kardeşi Osman'ı vekil tayin eden Marziye bint Mehmed, vekili yoluyla açtığı davada kocası Ali Beşe'nin gazaya giderken kendisinin nafaka ve kisvesi için kızkardeşi Emine bint el-Hac Ahmed'i kefil tayin ettiğini belirtmiş, ancak Emine'nin nafakayı ödemekte direndiğini dile getirmiştir. Bu durum Emine'den sorulduğunda Emine kefaleti ikrar etmiş ancak kardeşi Ali Beşe'nin bir buçuk sene evvel Bec kalesi altında yaralanarak (mecruhan) öldüğünü beyan etmiştir. Takriri için beyyine (kanıt) getirmesi istenen Emine, beyanını Bec kalesi altında yaralanarak ölen Ali Beşe'nin ölüsünü gördüklerini ve defnine şahit olduklarını ifade eden şahitlerin kendisini doğrulamasıyla ispatlamıştır.¹⁸ Bu dava kaydı erkeklerin vekalet ve kefalet için kadınları da tayin etmelerini göstermesi bakımından önemlidir.

Bazı kayıtlarda görüldüğü üzere; kocası *gaiip* olan kadınlar mahkemeye müracaat ederek *gaiip* olan kocalarının nafaka temininde bulunmadığını kadı huzurunda belirtmişlerdir. Kadı ise evliliğin geçerli oluşu, *iddet* süresi içinde bulunulduğu ve kocanın nafaka bırakmadığı konularında yemin ettirdikten sonra nafaka miktarı belirleyerek gaibin malları ve alacakları üzerinden nafaka takdir etmiştir.¹⁹ 1644 yılında, kocası Süleyman'ın kendisini bi-lâ nafaka ve kisvesiz olarak bırakıp başka bir yere gittiği iddiasıyla mahkemeye başvuran Neslihan bint Ömer için mahkeme tarafından günlük altı akçe nafaka tayin edilmiştir.²⁰ Başka bir yere gittiği için nafaka temin etmeyen kocasından nafakasını talep eden kadınlar nikâhlarının feshini de isteyebilirler.²¹ Altı aylığına başka diyara gitme talebinde bulunan Hacı Mehmed'in karısı mahkemeye başvurarak kendisine nafakaları için bir vekil tayin edilmesini ve ayrıca kocası sözüne binaen altı ay içinde Hacı Mehmed dönüş sağlamazsa nikahlarının *-üç talak üzere-* fesh edileceğini Hacı Mehmed'in de ikrarı ile kaydettirmiştir.²²

17. yüzyılda Konya'da *gaiplik* ya da başka diyara gitmek suretiyle nafaka verilmediği şeklindeki kadın şikayetlerinin fazla olmadığı görülmektedir. Bu durum kocaların başka bir yere giderken eşlerinden boşanmaları veya nafaka temini için vekil tayin ederek eş ve çocuklarının mağduriyetini önleme girişimlerinin doğal bir sonucudur. Vekil-kefilin geride kalanların ihtiyaçlarını karşılamak üzere temin ettiği nafakanın sonlanması için onu tayin eden ve başka diyarda olan kişinin ölüm haberinin ulaşması gerekmektedir. Bu noktada çıkan anlaşmazlıklar ise mahkemede neticelendirilmektedir. Zira kadınlar vekil-kefillerin söz konusu nafakalarını ödemekte direndikleri iddiasıyla mahkemeye

¹⁸ 33 Numaralı KŞS, 103/2.

¹⁹ 23 Numaralı KŞS, 27/1; 23 Numaralı KŞS, 31/1.

²⁰ 9 Numaralı KŞS, 81/2. Ayrıca bakınız: 8 Numaralı KŞS, 155/2; 9 Numaralı KŞS, 19/1.

²¹ Tezcan, a.g.t., s. 67.

²² 19 Numaralı KŞS, 144/3.

başvurmaktadırlar. Asiye bint Dilaver, Mehmed bin Bayram huzurunda şu beyanatta bulunmuştur: “Mehmed’in li-um karındaşı İbrahim Beşe bin Hasan eşim olup sefere giderken Mehmed’i nafaka ve kisvem için kefil bırakmıştır. Mehmed’den talep ettiğimde muhalefet üzeredir sual olunsun.” Asiye Hatun’un isteği üzere konu Mehmed’den sorulduğunda, Mehmed kefil olduğunu kabul etmiş, ancak İbrahim Beşe’nin şehid olduğunu, bu yüzden nafaka ödemesi yapmadığını bildirmiştir. Mehmed, Rumeli’de İbrahim Beşe’nin şehid olduğunu da beyine getirerek ispat etmiştir (7 Mart 1691).²³ Başka bir kayıтта, Habib Mahallesi’nden el-Hac Hasan ibn Derviş Mehmed’in eşi mahkemeye başvurarak kocasının başka bir yere gitmeden önce nafaka ve kisvesi için kayınpederi Derviş Mehmed’i kefil bıraktığını, ancak Derviş Mehmed’in nafakasını karşılamakta direndiğini belirtmiştir. Bu durum Derviş Mehmed’den sorulduğunda ve şahitler dinlendiğinde Hasan’ın yüz senesi (1689 yılı) Ramazan ayında Arz-ı Rum’da (Erzurum’da) öldüğü ve defnedildiği haberi alınmıştır. Bunun üzerine Saime Hatun davadan men’ edilmiştir (4 Nisan 1690).²⁴

Esas itibarıyla evlilik süresi boyunca devam eden nafaka temini zorunluluğu evliliğin sonlanması hâlinde ortadan kalkar. Ancak boşanma sonrasında kadının başka biriyle evlenebilmesi için geçmesi-beklenmesi gereken bir süre olan *iddet* boyunca kocanın nafaka karşılama vazifesi devam eder. Bu süre için kocası tarafından kadına ödenmesi gereken maddî karşılığa ise "*iddet*

²³ 36 Numaralı KŞS, 102/1. Meleksima bint Abdullah da kocası Mahmud’un gazaya giderken kendisine nafaka temini için kardeşi Ali bin Mehmed’i vekil tayin ettiğini ancak Ali’nin nafaka ödememekte direndiğini beyan etmiştir. Konu Ali’den sorulduğunda vekaleti tasdik edip ancak Mahmud’un 11 ay önce Rum Vilayeti’nde Niş kazasında vefat ettiğini, bu sebeple nafaka vermediğini beyan etmiştir. Şahitler de getiren Ali beyanını ispatlamıştır ve Meleksima hatun tenbih olunarak dava sonlanmıştır. 33 Numaralı KŞS, 74/3. Ayrıca bakınız: 14 Numaralı KŞS, 104/1; 14 Numaralı KŞS, 13/4; 24 Numaralı KŞS, 250/1; 20 Numaralı KŞS, 88/2.

²⁴ 35 Numaralı KŞS, 22/2. Benzer bir dava kaydı ise şu şekildedir: "*Mahmiye-i Konya’da Pîr Esad Mahallesi sâkinelerinden Havvâ binti Şa’bân nâm bâtûn meclis-i şer’-i bâtur-ı lâzımı’-t-tevkârde Mustafa bin Mustafa mahzarında üzerine da’vâ ve takrîr-i kelâm idüüb zevcem Mehmed Beşe ibn-i İbrahim nâm kimesne mukaddemâ âbir diyâra gitmek murâd eyledikde benim nafaka ve kisveme mezbûr Mustafa zevcem mezkûr tarafından kefil olmuş idi hâlâ virmeyüb muhâlefet ider suâl olunsun didikde gbbe’s-suâl mezbûr Mustafa cevâbında kefâlet-i mezkûreyi ikrâr idüüb lâkin mezbûr Mehmed Beşe bin doksan dört senesi Zi’l-ka’desinde vilâyet-i Rûm ilinde Budin kal’asında fevt olmağla nafaka ve kisvesini virmekden imtinâ’ iderin deyücek ba’de’l-istintâk ve’l-inkâr müdde’i mezbûrdan takrîr-i meşrûbunu mübeyyine beyine taleb olundukda ‘udûl-i müsliminden mahalle-i mezbûrede sâkineyn Ali Beşe ibn Mehmed ve Mustafa Beşe ibn Ahmed nâm kimesneler li-ecli’s-şehâde meclis-i şer’a hâzrân olub eserü’l-istişâd fi’l-vâki’ mezbûre Havvâ’nun zevci olan mezkûr Mehmed Beşe ibn İbrahim bin doksan dört senesi Zi’l-ka’desinde vilâyet-i Rûm ilinde Budin kal’asında vefât eyledi meyyitini biz gördük bu husûsa şahidlerimiz şehâdet dahî ideriz deyü edâ-i şehâdet-i şer’iye eylediklerinde ba’de’l-ta’dil ve’l-tezkîye şehâdetleri makbûle olmağın mücibiyile tenbîb-i birle mâ-vak’a bi’t-taleb ketb olundu (4 Şubat 1685)." 33 Numaralı KŞS, 54/1.*

nafakası" adı verilir.²⁵ *İddet* belli şartlara bağlı olarak başlar. Ölüm, *talak*, *muhâla'a* veya *fesih* yoluyla evliliğin sona ermesi icap eder.²⁶ *İddet* süresinin bitiminde koca üzerindeki nafaka hakkı son bulmaktadır.²⁷ Eğer boşanma sırasında kadın çocuğunun bakımı için ödenecek nafaka ve *iddet nafakası* ile bazı haklarından feragat etmediyse, ödenmeyen nafakalar için mahkemeye başvurarak kocasından nafaka talebinde bulunmaktadır.²⁸ İncelenen dönemde konuyla ilgili kayıtlara rastlamak da mümkün olmuştur.²⁹ 2 Mayıs 1670 tarihli bir davada Hocacihan Mahallesi sakinelerinden Teslime Hatun mahkemeye başvurmuş ve kocası Osman bin Seydi'nin te'ehhül ettiği (evlendiği) için kendisi ve kızları Şehri'nin nafakasını karşılamadığını beyan etmiştir. Teslime Hatun'un beyanı sonrasında kendisi ve kızı için kocası Osman'ın malından olmak üzere günlük onbeşer akçe nafaka bağlanmıştır.³⁰

Nafakanın aynı boyutunu görmek bakımından önemli verilere rastlanan kayıtlar da mevcuttur. Buna göre; Asiye bint İvaz hatun vekili Abdüllatif aracılığıyla, *talak* yoluyla boşandığı kocası Ramazan'ın zimmetinde 3000 akçe *mibr-i müecceli*, *nafaka-i iddeti* ve *me'unet-i sükenası* kaldığını iddia etmiş ve söz konusu haklarını talep etmiştir. Ramazan'dan konu sorulduğunda 3000 akçe değerindeki *mibr-i müeccelini* teslim razı olmuş ve *nafaka-i iddet* ve *me'unet-i sükena* karşılığında da vekil Abdüllatif'e Asiye Hatun'a vermek üzere iki kile buğday, iki baş koyun, bir baş inek, bir kilim ve bir yastık teslim etmiştir.³¹

İddet nafakalarını talep etmek üzere kadınların mahkemeye başvurmaları her zaman taleplerine karşılık buldukları anlamına gelmemektedir. Zira kadınlar nafaka hakkına sahip olduklarını ispatlayamadıkları gibi karşı tarafın ispatıyla karşılaşmışlardır. Bu kayıtlardan birinde Fatıma bint Abdullah hatunun vekili, Fatıma'nın eski eşi Mustafa ibn el-Hac Sinan'ın da hazır bulunduğu mecliste

²⁵ *İddet* süresinde erkeğin yapması gerekenler hakkında bakınız: *Kur'an-ı Kerim*, Bakara Suresi, 231-232. Ayet; Nafaka hakkında bakınız: *Kur'an-ı Kerim*, Talak Suresi, 7. Ayet.

²⁶ İzzet Sak, Alaaddin Aköz, "Osmanlı Toplumunda Evliliğin Karşılıklı Anlaşma ile Sona Erdirilmesi: Muhâla'a (18. Yüzyıl Konya Şer'îye Sicillerine Göre)", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15, 91-140, s. 133.

²⁷ Bu konudaki bir örnek için bakınız: 39 Numaralı KŞS, 206/3.

²⁸ Teslime Hatun kızı ve kendisi için boşandığı kocasından beher sene on beşer akçe nafaka bağlatmıştır. 14 Numaralı KŞS, 46/4. Ayrıca bakınız: 23 Numaralı KŞS, 134/3; 19 Numaralı KŞS, 95/4.

²⁹ 31 Numaralı KŞS, 92/1; 31 Numaralı KŞS, 189/2; 31 Numaralı KŞS, 189/4.

³⁰ 14 Numaralı KŞS, 46/4.

³¹ 19 Numaralı KŞS, 39/1. Benzer bir kayıta da *mibr-i müeccel*, *iddet nafakası* ve *me'unet-i sükena* bedeli olarak bir sim kuşak, bir kaftan, bir zıbın, bir beledi döşek ve bir beledi yorgan talep edilmiş, karşılığında bin akçe, bir döşek ve yorgan alınmıştır. 19 Numaralı KŞS, 46/1. Benzer örnekler için bakınız: 16 Numaralı KŞS, 14/3; 19 Numaralı KŞS, 152/4; 19 Numaralı KŞS, 153/4, 19 Numaralı KŞS, 159/1, 20 Numaralı KŞS, 47/1; 21 Numaralı KŞS, 234/2; 23 Numaralı KŞS, 50/3; 23 Numaralı KŞS, 59/2; 33 Numaralı KŞS, 255/3.

daha önce *mibr-i müeccelinden* fariğa olarak ve kendisine ait birtakım eşyalarını alarak Fatıma'nın Mustafa'dan muhâla'a ile boşandığını ancak *iddet nafakasının* baki olduğunu ve talep ettiklerini belirtmiştir. Konu Mustafa'dan sorulduğunda Mustafa, Fatıma'yı yalnız *mibr-i müeccelinden* değil, *iddet nafakasından* ve zevciyete dair sair haklarından da feragat etmesi suretiyle *bul'* ettim, demiştir. Mahkeme Mustafa'dan beyyine talep etmiş ve Mustafa getirdiği ve mahkeme tarafından dinlenen şahitlerle haklılığını ispat etmiştir. Fatıma Hatun'un vekili de davadan men' edilmiştir (20 Haziran 1676).³² Benzer bir dava kaydında da Aişe bint Şeyh Ahmed Efendi, eski kocası Mehmed Çelebi ibn Ali Efendi huzurunda bir müddet önce aralarında bazı hususlar dolayısıyla geçimsizlik olduğunu, bunun üzerine kendi çiftliğine gitmek isteyerek kocasından boşanma talebinde bulunduğunu beyan etmiş, kocasının başta gitmesine izin verip boşamaya razı olmadığını ancak sonradan talak üzere boşadığını dile getirmiştir. Bu yüzden Mehmed Çelebi zimmetinde bulunan yirmi bin akçe *mibr-i müeccelini* ve *nafaka-i iddet-i malumesi* ile *me'unet-i sükenasını* talep etmiştir. Konu Mehmed Çelebi'den sorulduğunda alınan cevap Aişe Hatun'un talep ettiği haklarından vazgeçmesi suretiyle ve muhâla'a yoluyla boşandıkları, aralarında hukukî hiçbir alacak-verecek olmadığı şeklinde olmuştur. Mehmed Çelebi'nin beyanını şahitlerle ispatlaması üzerine Aişe Hatun davadan men' edilmiştir.³³

18 Mayıs 1685 tarihli bir dava kaydı nikah ve boşanmanın sonuçları hakkında veriler sunması bakımından önemlidir. Söz konusu dava kaydında Fatıma Hatun mahkemeye başvurarak beş gün önce kocası Mevlüd bin Şaban'ın icazetin elinde olsun dediğini ancak kendisinin kabul etmediğini beyan ederek aralarında hala zevciyet bağı bulunduğunu ancak kocasının nafaka ve kisvesini vermekte direndiğini ifade etmiştir. Şayet aralarında zevciyet bulunuyorsa dört bin akçelik *mibr-i müeccelini*, bulunmuyorsa nafakasını talep ettiğini belirtmiştir. Konu Mevlüd'den sorulduğunda Mevlüd cevabında, ben icazetin elinde olsun dediğimde Fatıma kabul etti ve aramızda zevciyet bağı kalmadı demiş ve Fatıma'nın sarık, yasdık, çarşaf, palas ve yorgan almak suretiyle nafaka ve diğer haklarından feragat ettiğini ifade etmiştir. İfadesini şahitlerle de destekleyen Mevlüd haklı görülmüş ve Fatıma Hatun davadan men' edilmiştir.³⁴

³² 24 Numaralı KŞS, 166/2. Benzer bir kayıta da Rabia bint Ali Efendi eski kocası Hacı Mehmed bin Osman'ın kendisini *talak* yoluyla boşamasına rağmen mibr-i müeccelini ve nafakasını vermediğini iddia etmiş, konu Hacı Mehmed'den sorulduğunda *talak* yoluyla değil, nafaka ve birtakım haklarından feragat etmesi suretiyle Rabia'yı *muhâla'a* ile boşadığını beyan etmiştir. Buna karşılık Rabia'dan davasında doğruluğu hususunda yemin istenmiş ancak Rabia yemin etmekten kaçınmıştır. Bu suretle de davadan men' sağlanmıştır. 19 Numaralı KŞS, 85/4. Ayrıca bakınız: 16 Numaralı KŞS, 11/3; 16 Numaralı KŞS, 104/1; 16 Numaralı KŞS, 114/2; 16 Numaralı KŞS, 141/1; 19 Numaralı KŞS, 20/3; 19 Numaralı KŞS, 30/2; 19 Numaralı KŞS, 51/1; 20 Numaralı KŞS, 130/1; 24 Numaralı KŞS, 166/2.

³³ 33 Numaralı KŞS, 37/1.

³⁴ 33 Numaralı KŞS, 189/2.

Kadınların nafaka ve diğer haklarından feragat etmeye zorlandıklarını iddia etmeleri de mahkeme kayıtlarına yansımıştır. Buna emsal teşkil eden bir dava kaydında Eşe bint es-Seyyid Mustafa eski kocası Mezid'in kendisini darp ederek *nafaka-i iddet* ve *me'uret-i süknası* ve *mibr-i müeccelinden* feragat etmeye zorladığını ve bu suretle boşandıklarını beyan etmiş, nafakaya zarureti olmasından dolayı konunun Mezid'den sorulmasını ve nafaka talep etmiştir. Konu Mezid'den sorulduğunda feragat sebebiyle Eşe'yi zorlamadığını ve bu suretle onu darp etmediğini söylemiş ve bu hususta yemin etmiştir.³⁵

Kadınların nafaka taleplerini dile getirdikleri diğer bir durum ise kocalarının ölümleridir. Eşlerini kaybeden kadınlar nafaka temini hususundaki sıkıntılarını mahkemeye başvurarak belirtmişler ve çocukları için nafaka bağlatmak istemişlerdir. Bu amaçla mahkemeye giden Güllü Hatun kocasının terekesinden, bakımını üstlendiği çocukları Osman ve Fatıma için nafaka talep etmiş ve mahkeme Güllü Hatun'un çocukları için günlük onar akçe nafaka tayin etmiştir.³⁶

Ebeveyninden biri ya da ikisini kaybeden çocuk için nafaka; anne ve/veya babasından intikal eden mallardan kendisine isabet eden hissesi üzerinden, mahkeme kararıyla belirlenmektedir.³⁷ Bu hisselerin satışı yoluyla da nafaka teminine gidilmektedir.³⁸ Vasilerin başvurusuyla yapılan nafaka kayıtlarından bir kısmı Arapça olarak tutulmuştur.³⁹ Bazı kayıtlarda, nafakayı kocası ölen kadının talep ettiği görülmektedir. Bu amaçla kocasından kalan mallardan satış yapıp nafaka temin etmeye çalışmışlardır.⁴⁰ Akçe üzerinden tespit edilen bu miktarlar farklılık göstermektedir.

³⁵ 19 Numaralı KŞS, 32/1.

³⁶ 34 Numaralı KŞS, 255/1. Ayrıca bakınız: 6 Numaralı KŞS, 87/3; 7 Numaralı KŞS, 6/1; 8 Numaralı KŞS, 132/2; 9 Numaralı KŞS, 129/3; 14 Numaralı KŞS, 75/4; 14 Numaralı KŞS, 150/3; 33 Numaralı KŞS, 135/1.

³⁷ Tezcan, a.g.t., s. 69.

³⁸ 19 Numaralı KŞS, 134/3; 5 Numaralı KŞS, 131/2; 5 Numaralı KŞS, 89/2; 5 Numaralı KŞS, 125/4; 5 Numaralı KŞS 146/5; 7 Numaralı KŞS, 76/2; 8 Numaralı KŞS, 191/1; 9 Numaralı KŞS, 74/4. Söz konusu dava kayıtlarından biri gayrimüslim bir ailenin geçim kaygısını göstermesi bakımından önemlidir. Bakınız: 33 Numaralı KŞS, 227/2.

³⁹ 34 Numaralı KŞS, 50/3; 34 Numaralı KŞS, 146/4; 34 Numaralı KŞS, 235/3; 38 Numaralı KŞS, 136/3; 38 Numaralı KŞS, 152/3; 38 Numaralı KŞS, 250/1; 19 Numaralı KŞS, 106/1.

⁴⁰ 7 Numaralı KŞS, 6/1. Mirastan intikal eden mallar üzerinden nafaka talebine dair bir dava kaydında ahar diyarda olan hocası el-Hac Halil'in babası el-Hac Ahmed'in vefatıyla kocasına intikal eden hisseden kendisi ve çocukları Mehmed, Saliha, Asiye ve Fatıma'ya nafaka takdir olunması talebiyle mahkemeye başvuran Raziye bint Hüseyin, o güne kadar çocukları için sarf ettiği miktarın da teminini istemiştir. Talepleri karşılanan Raziye Hatun ve çocukları için günlük beşer akçe nafaka takdir edilmiştir. 33 Numaralı KŞS, 164/1.

Bakıma ve nafakaya ihtiyaç duymaları nedeniyle çocuklarından nafaka isteyen ebeveynler bulunduğu gibi; yaşlı ve hasta olan anne ve babasına bakmakla yükümlü olduğu gerekçesiyle kendisine nafaka takdir edilmesini isteyen kişiler de mevcuttur.⁴¹ İki buçuk yaşında bir çocuk bulmuş olan kadının mahkemeye gelerek nafaka talebinde bulunması nafaka talepleri hususunda farklılık arz etmektedir. Söz konusu bu kayıtta mahkeme kararıyla çocuğa beytül-maldan on iki akçe olmak üzere nafaka bağlandığı görülmektedir.⁴²

Çocukların Bakımı

Çocuk eğitiminin başladığı ilk yer ailedir. Aile bireylerinden her birinin çocukların bakım ve eğitimi hususunda mesuliyetleri bulunmaktadır. Bütün çocuklar başta anne ve babası olmak üzere aile fertlerine saygılı davranmak konusunda İslâmî bir anlayışla eğitilmektedir.⁴³ Bu husus bir çeşit sosyal görev olarak değerlendirilebilir.⁴⁴ Şemseddin Sâmî bu konuyu; "... Aile demek kadın demektir. İnsan topluluğu ailelerden ibarettir; insan topluluğunun saadeti aile saadetine ve ailelerin saadeti kadınların eğitilmesine bağlı olduğundan, kadınların eğitilmesi insan topluluğunun saadeti için gereklidir ve 'insan topluluğunun saadeti kadınların eğitilmesine bağlıdır' görüşleri kanıtlanmış olur." sözleriyle ifade etmektedir.⁴⁵

Osmanlı ailesinde çocuğun ilk terbiyecisi olarak annesi kabul edilmektedir. Anne ve çocuk arasında bozulması mümkün olmayan bir bağ olduğu kanısı genel kabul görmektedir. Bu bağ Osmanlı ailesinde o kadar güçlü ve değerlidir ki boşanmalarda çocuğun velayetinin, babanın ölümü hâlinde de vesayetinin; çocuğun yetiştirilmesi, terbiye ve bakımından sorumlu ve yasalarca hakkı korunan bir konumda bulunan anneye verilmesi bunun ispatı ve doğal bir sonucudur.⁴⁶

Boşanma sırasında kadınlar birtakım haklarından vazgeçebilmektedir. Ancak bunun dışında çocukların bakım ve iâşesi konusunda takınacakları tutum önem arz etmektedir. Boşanmanın mühim ve doğal sonuçlarından biri de kadınların boşandıkları eşlerinden olmuş çocukları için babalarının üstlenmesi gereken nafaka hakkından feragat etmeleridir. Bu haklarından vazgeçmek suretiyle kadınlar çocukların bakımını kendi imkanları ile karşılamayı taahhüt etmektedirler.⁴⁷ Boşanma sonrası çocuklarla ilgili olarak ortaya çıkan önemli bir

⁴¹ 19 Numaralı KŞS, 129/2.

⁴² 39 Numaralı KŞS, 14/3. Ayrıca bakınız: 21 Numaralı KŞS, 33/1.

⁴³ Allah'ı inkar ve adaletsiz olmak dışında anne ve babaya saygı Kur'an'da yer almaktadır: *Kur'an-ı Kerim*, Nisa Suresi, 135. Ayet; *Kur'an-ı Kerim*, Tevbe Suresi, 23. Ayet; *Kur'an-ı Kerim*, Lokman Suresi, 15. Ayet.

⁴⁴ Tezcan, a.g.t., s. 55.

⁴⁵ Şemseddin Sâmî, *Kadınlar*, Haz. İsmail Doğan, Gündoğan Yayınları, Ankara 1996, s. 26. Sâmî, kadınların kabahatini cehaletine bağlamakta ve bu nedenle eğitilmeleri gerektiğine inanmaktadır.

⁴⁶ Tezcan, a.g.t., s. 56.

⁴⁷ 31 Numaralı KŞS, 112/2. Ayrıca bakınız: 19 Numaralı KŞS, 77/4; 19 Numaralı KŞS, 98/4; 14 Numaralı KŞS, 17/2; 14 Numaralı KŞS, 53/4.

husus da kadınların belli bir müddet çocuklarına bakmaları gerekse de bu hakkından ya da yükümlülüğünden feragat ederek onları bakması üzere babalarına teslim etmeleridir.⁴⁸ Bir müddet sonra pişman olarak çocuklarını geri alma ve onlar için nafaka bağlanması talebiyle mahkemeye başvuran kadınlara da rastlanmaktadır.⁴⁹

Boşanma sonrasında şayet *iddet* süresi dolmamışsa kadın çocuğu alıp babası memleketi dışına çıkamaz, *iddetin* bitmesi durumunda da çocuğun babasının rızasını almadan onu babasının ikamet ettiği yerden uzak bir yere götüremez.⁵⁰ Kadınların kocalarının çocukları için temin etmesi gereken nafaka hakkından feragat ettikleri görülmüştü. Fakat kadınların örneği verilen bu durumların tersine -muhtemel ki nafaka hakkından vazgeçmiş olmalarına rağmen- daha sonradan eski kocalarından çocuklarının bakımı için nafaka bağlatmak üzere mahkemeye başvurdukları kayıtlara yansımıştır. 13 Ocak 1685 tarihli dava kaydında görüldüğü üzere; İsmihan bint Bedel, vekili Hasan Beşe aracılığıyla mahkemede eski kocası Mehmed bin Resul'ün malından olmak üzere Mehmed'in firaşından olan Aişe isimli kızı için nafaka talep etmiştir. Mahkeme İsmihan Hatun'un talebini olumlu karşılamış ve günlük altı akçe olmak üzere Aişe için nafaka takdir etmiştir.⁵¹

Erkek çocuklarında 7-9, kız çocuklarında 9-11 yaş/sene; annenin çocuklarına bakmakla yükümlü olduğu sınırlar olup söz konusu bu süreye *hidane* adı verilmektedir.⁵² Çocukların kendi üzerlerinde malları bulunmuyorsa *hidane* süresi doluncaya kadar bakımları için temin edilecek nafaka babaya aittir.⁵³ Kadınların boşanma sırasında *hidane* hakkından feragat etmeleri ile ilgili pek çok

⁴⁸ 39 Numaralı KŞS, 32/2.

⁴⁹ Bakınız: 39 Numaralı KŞS, 11/1; 39 Numaralı KŞS, 17/3; 39 Numaralı KŞS, 43/3.

⁵⁰ Ahmet Akgündüz, *Mukayeseli İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyatı*, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Diyarbakır 1986, s. 238; Halil Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 1988, s. 118.

⁵¹ 33 Numaralı KŞS, 19/1. Ayrıca bakınız: 20 Numaralı KŞS, 95/2; 24 Numaralı KŞS, 64/2.

⁵² Bu sınırlar ve hidane hakkında bakınız: Bilmen, *a.g.e.*, s. 435-436. Hidane süresi ve sonrası için Madeline C. Zilfi şöyle demektedir: "... erkek çocuklar olağan koşullarda yedi yaşına kadar, kız çocuklar da yedi ya da dokuz yaşına kadar anneleriyle kalmakta, bundan sonra ise evleninceye kadar babalarının vesâyetine, baba yoksa onun anne ve babasının vesâyetine geçmektedir." Madeline C. Zilfi, "Geçinemiyoruz: 18. Yüzyılda Kadınlar ve Hul", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Ed. Madeline C. Zilfi, Çev. Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, 261-294, s. 284.

⁵³ Şayet emzirilme döneminde ise çocukların bu dönemdeki nafakalarından da babaları sorumludur. Bu konu Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde geçmektedir: "*Boşadığınız o kadınları gücünüz nisbetinde kendi oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun; onları sıkıştırmak (ve bir an önce çıkmalarını sağlamak) için kendilerine zarar verme (ye kalkışma) yın! Eğer hamile iseler, artık yüklerini bırakıncaya kadar onlara nafaka verin! Sonra sizin için (çocuğunuzu) emzirirlerse, onlara ücretlerini de verin! (Bu hususta) aranızda güzel bir şekilde anlaşın! Eğer (anlaşmakta) zorluk çekerseniz, o zaman (çocuğu) onun (babanın) hesabına bakası emzirecektir."* Kur'an-ı Kerim, Talak Suresi, 6. Ayet.

örnek verilebilir. Bunun dışında kadınların söz konusu süreleri aşarak çocuklarının bakımını üstlendiklerine de şahit olunmaktadır.⁵⁴ 22 Nisan 1673 tarihli bir kayıta Dolap Mahallesi sakinelerinden Fatıma bint İsa eski kocası İbrahim'in huzurunda 6 yıl evvel İbrahim'in kendisini talak yoluyla boşadığını ve 6 yıldır oğulları Mustafa için günlük dört akçe nafaka takdir edildiğini le getirmiştir. 6 yıl için toplam altıyüz akçe nafaka bedelini teslim aldığını ifade eden Fatıma Hatun, bundan sonra nafakaya dair bir dava ve alakam kalmamıştır, diyerek oğlu Mustafa'nın yedi yaşına girdiğini bundan sonra nafaka ve kisvesiz olarak bakımını temin edip kendisi besleyeceğini beyan etmiştir.⁵⁵ *Hidane* hakkını anne yaşıyor olsa bile, ailenin diğer kadın fertlerinden birinin üstlendiği de rastlanan durumlardandır. Zira bu hak; anne tarafından akrabalar var ise öncelikle onlara verilir, eğer anne tarafından akrabalar çocuk yetiştirme konusunda istekli ve ehil değilse mirastaki sıralarına göre baba tarafından akrabalara geçer. Şayet anne hayatta değilse anneanne, babaanne, anne bir kızkardeş, baba bir kızkardeş, anne bir teyze, baba bir teyze, anne-baba bir hala, anne bir hala veya baba bir hala *hidane* hakkını kullanabilir.⁵⁶ Örneğin; Çumra Köyü'nden olup vefat eden el-Hac Mehmed'in karısı ve kayınvalidesi, terekeden *mibr-i müeccel* ve diğer haklarını almışlardır. Aişe Hatun ayrıca torununun bakımını üstlenmiştir (19 Mayıs 1686).⁵⁷ Dava kayıtlarından birinde *hidane* hakkı konusunda anne ve baba tarafının karşı karşıya gelmesi dikkat çekici ve ilginç bir durum ortaya koymaktadır. Buna göre Sadırlar Mahallesi'nden Hatice Hatun mahkemeye başvurarak oğlu es-Seyyid Mehmed'in vefatından sonra torunu Marziye'nin *hidane* hakkını anneanesi Rahime Hatun'un aldığını ancak, Rahime Hatun'un Marziye'ye iyi bakmadığını, nafaka ve terbiyesini sağlayamadığını beyan etmiş ve bu suretle *hidane* hakkını üzerine almıştır.⁵⁸

Çocukların bakım ve nafakası babasının sorumluluğundadır. Bu sebeple vesayeti hasebiyle vasiler, çocuklar için babaları mirasından nafaka bağlatmak talebiyle başvuruda bulunurlar.⁵⁹ *Hidane* hakkını kullanan vasiler çeşitli sebeplerle babalarından çocuklar için nafaka talep etmişlerdir. 15 Eylül 1686 tarihli bir kayıta Sadırlar Mahallesi'nden Alime bint Ahmed isimli hatun, kızı Havva bint Mehmed vefat edince torunu Halime'nin *hidanesini* almış ve başka yere giden damadı Ahmed'in malından onun için nafaka talep etmek maksadıyla mahkemeye başvurmuştur. Mahkeme Halime için günlük sekiz akçe nafaka takdir etmiştir.⁶⁰ Benzer bir kayıta da müteveffiyeye Marziye bint Mehmed'in

⁵⁴ 20 Numaralı KŞS, 164/1; 20 Numaralı KŞS, 232/3; 23 Numaralı KŞS, 68/4.

⁵⁵ 19 Numaralı KŞS, 42/5.

⁵⁶ Cin, *Boşanma*, s. 117-118; Karaman, *a.g.e.*, s. 395.

⁵⁷ 31 Numaralı KŞS, 31/1.

⁵⁸ 16 Numaralı KŞS, 39/3.

⁵⁹ Mesela, Hamza için halası İsmi bint Mehmed kardeşi mülkünden nafaka talebiyle mahkemeye başvurmuştur (19 Şubat 1664). 12 Numaralı KŞS, 68/3. *Hidanesi* altında bulunan Havva ve Osman için üvey babaları Hasan Çelebi, babalarının mirasından her biri için yirmi dörder akçe nafaka bağlatmıştır. 19 Numaralı KŞS, 127/3. Veli bin Ali'ye babası malından günlük beş akçelik nafaka takdiri için bakınız: 19 Numaralı KŞS, 7/5; 15/5.

⁶⁰ 31 Numaralı KŞS, 189/1. Ayrıca bakınız: 33 Numaralı KŞS, 148/3.

annesi, torunu İsmail'in *budane* hakkını kullanmak ve vesayeti hasebiyle mahkemeye başvurmuş ve İsmail için babası Receb bin Mahmud üzerine olmak üzere nafaka talebinde bulunmuştur. Mahkeme bu talep üzerine İsmail için babası Receb malından olmak üzere günlük beşer akçe nafaka takdir etmiştir.⁶¹ Bazı dava kayıtlarında *budane* hasebiyle nafaka için harcanan meblağın bedelinin talep edildiği görülmektedir.⁶²

Zincirlikuyu Mahallesi'nden Fatıma bint İbrahim vefat edince küçük oğlu Ömer'in terbiyesi annesi Ümmü bint Mustafa'ya verilmiştir. Ümmü Hatun mahkemeye başvurarak torunu Ömer için uzak diyarda olan babası Süleyman Çelebi ibn el-Hac Ömer'in malından olmak üzere nafaka bağlatmak istemiştir. Sonuçta Süleyman Çelebi üzerine günlük beşer akçeden Ömer için nafaka takdir edilmiştir.⁶³

Kadınların başka biriyle evlendikten sonra bile çocuklarını, bakım hakları kendi üzerlerinden kalkmasına rağmen, eski kocalarından almak ve çocuklara kendi mallarıyla bakmak istemeleri nafaka temini konusunda önemli bir meseledir.⁶⁴ Bazı davalarda çocukların bakımını, kadınların yeni eşlerinin üstlendiği ancak; bir müddet sonra çocukların öz babaları malından nafaka talebinde buldukları da görülmektedir. Buna güzel bir örnek Hasan Çelebi ibn Derviş Mehmed'in davasında görülmektedir. Üvey çocukları Ahmed ve Havva'nın bakımını üstlendiğini beyan eden Hasan Çelebi, mahkemeye başvurarak çocuklarının vefat eden babaları malından kendilerine intikal eden hisseler üzerinden nafaka bağlanmasını talep etmiştir. Talebi çocuklardan herbirine günlük dörder akçe nafaka takdiriyle karşılanmıştır.⁶⁵ Bu durum evvelen babalarının bir akarının olmaması ve Hasan Çelebi'nin çocukların bakımını üstlenebilecek mali duruma sahip olmasını düşündürürken bir taraftan da vefat durumuyla ortaya çıkan hak ve mirastan alınacak hisselerin hukuken daha kolay erişilebilir ve talep edilebilir olduğunu akla getirmektedir. Aksi halde çocukların nafakaları için babalarının hayattayken herhangi bir karşılık vermemesi, şayet anlaşmalı boşanma söz konusu değilse, anlaşılır görünmemektedir.

Sonuç

Yukarıdaki kayıtlarda da görüldüğü üzere kadınlar boşandıkları ya da vefat eden kocalarının mallarından kendileri ve çocukları için, vasiler de vesayetleri

⁶¹ 33 Numaralı KŞS, 99/2. Ayrıca bakınız: 33 Numaralı KŞS, 138/1.

⁶² 33 Numaralı KŞS, 257/2; 33 Numaralı KŞS, 257/3.

⁶³ 24 Numaralı KŞS, 148/2. Benzer bir kayıta vefat eden Fatıma'nın küçük kızı Aişe'nin bakım ve terbiyesinden sorumlu Aişe bint Mustafa isimli ceddese mahkemeye başvurarak hicri altındaki Aişe için babası üzerine günlük beşer akçe nafaka bağlatmıştır. 16 Numaralı KŞS, 139/2.

⁶⁴ 39 Numaralı KŞS, 185/2.

⁶⁵ 19 Numaralı KŞS, 127/3. Benzer bir dava kaydı için bakınız: 33 Numaralı KŞS, 68/3.

hasebiyle ebeveyni ayrılmış veya vefat etmiş çocuklar için nafaka bağlatmak üzere mahkemeye başvurmuşlardır.

Bu başvurularda nafaka talebinin muhatabı hayatta ve *gaiip* değilse ziyadesiyle eski eş olmuştur. Ancak şayet nafaka yükümlüsü eş *gaiip* veya vefat etmiş ise nafakanın temini için bıraktığı vekil/kefil talebe cevap veren taraftır. Kimi kayıtlarda miras hakkından dolayı eski eş/babanın mallarından nafaka talep edildiği de kayıtlara yansımıştır.

Kadınları nafaka istemeye yalnız malî durumlarının itmediği de görülmektedir. Daha açık bir ifadeyle kadınların çeşitli sebeplerle talep ettiği nafakaların incelendiği çalışma göstermiştir ki; onları sadece maddî imkansızlıkları nafaka talebine götürmemiştir. Bazen ekonomik durumu iyi olmadığı gerekçesiyle nafaka sorumluluğunu üstlenmeyen ya da yerine getirmeyen eski eşlerin/babaların, ödeme güçlerinin artması yahut yeni birliktelikler kurması kadınların veya çocukların nafakalarının eski eş/babadan talebi konusunu gündeme getirmiştir.

Nafaka talebiyle mahkemeye başvuran kadınlar dinlendikten sonra gerekli tahkikat yapılmış ve uygun görülmesi halinde kadınlar ve çocukları için nafaka takdir edilmiştir. Ancak bu durum kadınların her zaman haklı görüldüğü anlamına gelmemektedir. Çeşitli sebeplerle, haklılığını ispat edemeyip nafaka davasından men' edilmiş kadınlara rastlanmıştır.

İncelenen nafaka kayıtları; 17. yüzyılda Konya'da kadınların haklarını savunmak hususunda çekimsiz davranmadıklarını, özellikle geçim hakkı olarak değerlendirilebilecek nafaka haklarının peşinden gittiklerini göstermektedir. Söz konusu dönemde nafaka davalarında mahkeme, İslâm hukuku kaidelerinin yanı sıra örfün de etkili olduğu kararlar almıştır. Şahitlerin dinlenmesi ve kanıtlarla davanın desteklenmesi hususu; yalnız kadın ve çocukların haklarının korunması anlayışından hareket edilmediğini, erkeklerin (eş/babaların) haklarının korunmasına da titizlikle yaklaşıldığını göstermesi bakımından önemlidir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

5, 6, 7, 8, 9, 12, 14, 16, 19, 20, 23, 24, 31, 33, 34, 35, 38, 39 Numaralı Konya Şer'îye Sicilleri.

Tetkik Çalışmalar

Akgündüz, Ahmet, *Mukayeseli İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Diyarbakır 1986.

Ayaşlı, Yahya, "Osmanlı Kadını, Hizmetçiler ve Köleler Hakkında", *Türk Yurdu*, Cilt 33, Sayı 310, Haziran 2013, 249-252.

Aydın, Mehmet Akif, *Türk Hukuk Tarihi*, Hars Yay., İstanbul 2007.

- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılabatı Fıkhiyye Kamusu*, Cilt II, Bilmen Yay., İstanbul 1968.
- Cin, Halil, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 341, Ankara 1974.
- Cin, Halil, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 1988.
- Erbay, Celal “Nafaka”, *DİA*, Cilt 32, 2006, 282-285.
- Evlîyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne*, 3. Kitap-1. Cilt, Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, YKY, İstanbul 2012.
- Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tablilleri*, 6. Kitap II. Kısım, Haz. Ahmed Akgündüz, FEY Vakfı Yay., İstanbul 1993.
- Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslâm Hukuku I*, İrfan Yay., İstanbul 1978.
- Kur'an-ı Kerim ve Muhtasar Meâli*, Haz. Hayrât Neşriyat İlmî Araştırma Merkezi Meâl Heyeti, Hayrât Neşriyat, İstanbul 2004.
- Kurt, Abdurrahman, "Osmanlı'da Kadının Sosyo-Ekonomik Konumu", *Osmanlı*, Cilt V, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, 434-448
- Sak, İzzet, Alaaddin Aköz, “Osmanlı Toplumunda Evliliğin Karşılıklı Anlaşma ile Sona Erdirilmesi: Muhâla’a (18. Yüzyıl Konya Şer’iye Sicillerine Göre)”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15, 91-140.
- Şemseddin Sâmî, *Kadınlar*, Haz. İsmail Doğan, Gündoğan Yayınları, Ankara 1996.
- Tezcan, Betül “XVI-XVII. Yüzyıl Şer’iye Sicillerine Göre Konya’da Kadın”, *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2014.
- Zilfi, Madeline C., “Geçinemiyoruz: 18. Yüzyılda Kadınlar ve Hul”, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Ed. Madeline C. Zilfi, Çev. Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, 261-294.